УДК 712. 4

Ігор Туманов,
професор кафедри ландшафтної архітектури НЛТУ України, канд. мистецтвознавства, доктор пед. наук, доцент (м. Львів)

ПРОБЛЕМНА ЛЕКЦІЯ ЯК ОПТИМАЛЬНА ФОРМА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВ»

Обґрунтовується доцільність викладання дисципліни «Історія мистецтв» за принципом проблемної лекції у зв'язку із накопиченням людством великих обсягів новітньої інформації в різних сферах компетенції, що зумовлює переосмислення сталих визначень та тверджень, які стосуються матеріалів історії мистецтва.

Ключові слова: *мистецтво, архітектура, історія, артефакт, хронологія, наукові відкриття, освіта.*

Історія мистецтва висвітлює різноманітні прояви естетичної діяльності людей в часі та просторі з визначенням хронологічних даних цього прояву. Але особливістю будь-якої роботи, пов'язаної з історією, є те, що хронологічні дані, використані в ній, у своїй більшості будуть достовірними тільки на певний період часу, тобто часу, коли була створена робота, або близько до нього.

Оскільки історія мистецтва, як і будь-яка історія, залежить від хронологічних визначень конкретного періоду розвитку суспільства, які, з огляду на ті чи інші причини, можуть бути змінені (або поставлені під сумнів), необхідно взяти до уваги наступне. Хронологія, як надзвичайно важлива сфера людської компетенції, має декілька аспектів, кожен з яких може розвиватися й доповнюватись тими чи іншими фактами або теоретичними визначеннями на основі технічних досягнень і наукових відкриттів, які можуть стосуватись і певного часового періоду, і всього часу існування людської цивілізації.

Відомо, що існують різного типу хронології, які взаємозалежні та доповнюють одна одну, а саме: *астрономічна хронологія* – вивчає закономірності повторюваності небесних явищ і встановлює астрономічний час, завдяки новітнім дослідженням (особливо за період кінця XX століття) вона збагатилась низкою відкриттів у вивченні космосу; є так звана *геохронологія* – поділ геологічного часу на умовні відрізки, які мають власні назви (ери, періоди, епохи і століття) і розташовані в певній послідовності, вона так само збагатилась новітніми даними завдяки вже археологічним відкриттям; є *історична (технічна) хронологія* – допоміжна історична дисципліна, що вивчає системи літочислення і календарі різних народів і держав, допомагає встановлювати дати історичних подій і час створення історичних джерел, вона в тих чи інших своїх визначеннях стала особливо проблематичною. Нестабільність результатів компетентності всіх цих типів хронології зумовлює необхідність робити виправлення й доповнення, а іноді й зміни в часовому визначенні тих чи інших явищ, подій, фактів у світовій історії, а звідси й історії мистецтв.

Необхідно взяти до уваги й те, що історія мистецтва – це наука; вона, як і будь-яка наука, розвивається під впливом політичних, філософських, релігійних, економічних та інших чинників. У зв'язку з цим у процесі історичного розвитку суспільства історія мистецтва потерпала від тих чи інших ідеологічних впливів та настанов, що зумовлювало викривлене трактування цілого ряду відомостей та визначень і навіть алогічне сприйняття тих чи інших артефактів.

На цій підставі й виникла необхідність переосмислення багатьох визначень і трактувань проявів явищ у цій сфері людської діяльності – історії мистецтва, в основі висвітлення якої повинна бути констатація факту з урахуванням вказаних впливів. Зазначене й зумовлює проведення проблемних лекцій, мета яких – сприяння формуванню активної позиції студентів у сприйнятті навчального матеріалу, що вивчається сьогодні із загальною тенденцією всебічного висвітлення того чи іншого питання.

Згідно із сучасним вимогам до процесу навчання будь-яка лекція у вищому навчальному закладі повинна змістовно формуватись з урахуванням трьох основних дидактичних аспектів: *пізнавального, виховного, розвиваючого.*

Триєдина мета лекції є необхідною умовою, завдяки якій навчальний процес у вищій школі набуває значущості цілісної системи і сприяє формуванню фахівця із активною життєвою позицією. Застосування ж принципів проблемної лекції – це створення умов для формування

такої позиції у зв'язку із можливістю *творчого* засвоєння матеріалу дисципліни, який сьогодні активно поповнюється новітньою інформацією з різних сфер компетенції.

Отже, проведення *проблемної лекції* зумовлено низкою причин, серед яких основними є наступні:

- новий навчальний матеріал з конкретної теми (або тем) ще не знайшов віддзеркалення в існуючих підручниках (джерелах), а деякі його розділи застаріли;
- існують суперечливі погляди на низку проблем курсу;
- відсутність матеріалу, необхідного для засвоєння на даний період часу, який формує або може формувати світогляд студентів;
- поява в інформаційному просторі (Інтернет, наукові джерела) новітньої інформації, що протиставляється сталим твердженням та повідомленням тощо.

Стосовно дисципліни «Історії мистецтва» все назване має місце.

Враховуючи зазначене, а також тенденцію модернізації процесу навчання, можливість широкого використання *інноваційної інформації* з тієї чи іншої теми з метою її всебічного висвітлення в навчальному процесі, – застосування *проблемної лекції* під час викладання дисципліни «Історія мистецтв» стає об'єктивною необхідністю.

Оскільки новітня інформація з того чи іншого питання історії мистецтва й історії розвитку людської культури, усі традиційні поняття можуть змінюватися або ставитися під сумнів, проведення саме таких лекцій дає можливість не тільки творчо осмислити висвітлене, а й усвідомити значущість цих змін для людської цивілізації загалом.

Проблемна лекція стає не тільки засобом донесення новітньої інформації, а і засобом *сприяння інтелектуальному розвитку особистості.* Саме зазначене і може формувати активну життєву позицію молодих людей, що відповідає основному завданню і меті сучасної освіти – підготовки активного, дійового члена суспільства.

У зв'язку з тим, що сьогодні повноцінне вивчення історії мистецтва можливе тільки за умов застосування різноманітних освітніх технологій, необхідно визнати, що Інтернет є найсучаснішою формою користування можливостями інформаційного простору в усіх сферах суспільного життя.

Значущість цих можливостей і зумовлює зміну принципів викладання. Суть у тому, що споглядання реальних творів мистецтва у процесі вивчення історії мистецтв у своїй більшості було (і є) неможливим. У недавньому минулому будь-яка лекція з історії мистецтва – це подання інформації на вербальному рівні з демонстрацією ілюстрацій із книжок. Застосування навіть простих приладів візуалізації – діапроекторів, епідіаскопів була рідкістю. Сьогоднішні можливості Інтернету й комп'ютерної техніки сприяють використанню не тільки новітньої інформації, а й новітніх форм її візуалізації, які ще зовсім недавно були просто недоступні для широкого користування. Маємо на увазі візуалізацію лекційного матеріалу за допомогою інтернет-ілюстрацій та науково-популярних фільмів з усіх аспектів вивчення дисципліни. Зазначене й визначає особливості процесу навчання, де проблемна лекція – прерогатива сьогодення.

Головним завдання лектора (у даному випадку викладача) є організація процесу пізнання студентами матеріалу дисципліни, передбаченого державним освітнім стандартом. Традиційно лекція у вищому навчальному закладі є формою викладу матеріалу відповідно до його вимог, що передбачає створення *плану лекції,* зумовленого затратою на неї певного часу.

Зазначене пов'язано з тим, що традиційна лекція у своїй основі була і є інформативною, так звана лекція-інформація.

Лекція-інформація – це традиційна лекція, яка орієнтована на виклад і пояснення студентам матеріалу в межах зазначеного стандарту, а звідси – на фіксацію поданого матеріалу і його запам'ятовування. Це поширений тип лекцій у практиці вищої школи.

Проблемна лекція покликана вирішувати потрійну задачу:

- *по-перше,* повідомляти студенту певний набір теоретичних знань про галузь дійсності, що вивчається (у даному випадку сфера матеріальної і художньої культури людства);
- *по-друге,* сприяти виробленню навичок самостійної пізнавальної діяльності, мислення та оцінки на основі отриманих інноваційних повідомлень;
- *по-третє,* створювати умови, де процес пізнання студентів відбувається у співпраці та діалозі з викладачем. Тобто змістовно лекція наближається до дослідницької діяльності. Зміст проблеми розкривається шляхом організації пошуку її рішення або підсумовування й аналізу традиційних та інноваційних поглядів.

Проведення такої лекції у своїй основі пов'язане з поданням інформації, серед складових якої може бути саме інноваційна інформація, що протиставляється усталеним відомостям про об'єкт висвітлення чи обговорення. Така інформація вимагає певного доведення або обґрунтування на основі розгорнутого коментування текстових і візуальних матеріалів, що є обов'язковою складовою такої лекції з даної дисципліни. Здебільшого це картини, архітектурні об'єкти, скульптури, малюнки, фотографії, текстові матеріали, які вимагають певних пояснень. Характерно, що виявлена проблема сприяє не

тільки накопиченню знань, а й критичному ставленню як до усталеної інформації, так і, що важливо, до новітньої.

Оскільки причиною проблемної лекції є невідповідність матеріалу, що вивчається, реаліям практики життя або ж недостатня логіка його змістового наповнення, то для вирішення цих проблем викладач, щоб довести ту чи іншу точку зору, використовує новітню інформацію, підкріплюючи її візуальним матеріалом за допомогою аудіо-відеотехніки (що є у даному випадку однією з необхідних форм подачі лекційного матеріалу).

Слід зазначити, що на сьогодні сформувалися *загальні вимоги до проблемної лекції.* Вони наступні:

➢ сучасний науковий рівень пропонованого в лекції матеріалу;

➢ чітка структура розкриття теми, послідовність викладу питань;

➢ доведеність і аргументованість, що досягаються логікою та теоретичним обґрунтуванням поданого новітнього матеріалу або положень лекції з використанням виразних і переконливих прикладів;

➢ об'єктивне висвітлення різних підходів, ракурсів, особливо в дискусійних ділянках теми.

Для підтвердження необхідності зазначених вимог на практиці подаємо наступний приклад. Згідно з плановим вивченням мистецтва стародавнього світу вивчаються пам'ятки мистецтва й архітектури античності, які не тільки значущі для світової культури, а й мають виняткове значення, що в минулі часи не акцентувалося. Тобто раніше була елементарна констатація їхнього існування і тільки. До таких пам'яток належить ***Баальбек*** – пам'ятка старовини, яка, на нашу думку, вимагає особливої уваги завдяки саме своїй винятковості.

Баальбек за географічним розташуванням – це місто, яке знаходилося в складі Римської імперії, але за межами метрополії (сьогодні це терени сучасного Лівану). Баальбек прославився комплексом гігантських храмових споруд, серед яких найвидатнішими є храми Юпітера та Бахуса; вони згідно з міфологічним відомостями належать до часів Всесвітнього Потопу.

У даному випадку парадоксом є те, що ортодоксальними істориками стверджується: ці споруди, зокрема храм Юпітера в Баальбеку, побудовані римлянами в ***І столітті*** нашої ери, будівництво закінчувалося при знаменитому Нероні (а це період, коли будувався його «Золотий палац»). Сучасні ж дослідники стверджують, що досі не вдалося знайти жодного першоджерела, де б самі римляни згадували хоч одним словом про які-небудь роботи, пов'язані з таким потужним об'єктом.

Руїни «Золотого палацу» Нерона

І це при тому, що є маса документів, які описують «Золотий палац» – нову резиденцію імператора. Назва палацу – «Золотий», пов'язується із його оздобленням. Згідно з описами того часу «…у покоях усе було покрито золотом, прикрашено коштовними каменями і перламутровими раковинами; в обідніх залах стелі були штучні, з поворотними плитами, щоб розсипати квіти, з отворами, щоб розсіювати аромати. В купальнях текли солоні та сірчані води…» [1, с. 311].

До нашого часу збереглося лише північне крило «Золотого Палацу», розташоване на Есквіліні, яке перетворене на музей.

З уцілілих приміщень найбільш цікаві: *великий криптопортик, імператорська спальня* і *восьмикутний зал,* перекритий куполом з круглим отвором в центрі; на стінах подекуди є сліди витончених розписів.

У той же час, з точки зору технічного вирішення «Золотий палац» Нерона є лише потинькованою цегляною спорудою, яка не витримує ніякого порівняння з храмами ***Юпітера*** та ***Бахуса*** в Баальбеку.

Особливістю ж цих споруд є наступне: у платформі храму Юпітера закладені так звані «трилітони» – суцільні моноліти вагою понад т*исячу тонн,* ідеально підігнані один до одного. Тобто, проглядаються сліди високих технологій і технічних можливостей будівничих, яких на той час у римлян не було і не могло бути.

На одній із колон (яка використана для створення бази споруди) – сліди інструмента, які свідчать, що колона виготовлялася на якомусь величезному токарному верстаті... Ряд колон з граніту (що використані за призначенням) оброблено так, що і сьогодні це не дуже під силу *сучасним технологіям.*

Храм Бахуса завдяки своїм розмірам вражає монументальністю: споруда розташована на потужній платформі й майже вдвічі вища за грецький Парфенон. Його колонада, на відміну від колонади Парфенону, виготовлена із суцільних монолітів.

На передньому плані храму колона з граніту, якість обробки якої вражає

Храм Бахуса в Баальбеку

Ще більше враження справляють *шість* уцілілих *колон храму Юпітера,* що сягають висоти *22 метрів.* Вражає перш за все те, що зроблені вони так само із суцільних блоків мармуру (виготовити колони такого розміру – це і сьогодні велика проблема). Давність цих колон підтверджують сліди сильної ерозії та реставраційні латки.

У даному випадку логіка зіставлення наступна: ні в один історичний період, ні в якій державі не будували на периферії більш пишних і потужних споруд, аніж у столиці. Тим більше, що саме в цей період у Римі всі кошти імперії йшли на його перебудову після пожежі, організованої, як стверджується, самим імператором. Тобто, порівняння й аналіз дають можливість визначити проблему у висвітлені історії зазначених споруд.

Головним стрижнем освоєння даної теми є необхідність визначення достеменності та обґрунтованості всіх складових повідомлення способом порівняння й аналізу з урахуванням логіки процесів розвитку людського суспільства, процесів його життєдіяльності, яка розвивається і проявляється саме в часі та просторі. Доведеність на підставі аналізу існуючих артефактів того чи іншого твердження сприяє дослідницькій організації роботи студентів з освоєння будь-якого історичного матеріалу.

Висновок: інтригуючий зміст, застосування прийомів підтримки уваги – усе це активізує мислення і працездатність студентів, викликає в них емоційний відгук, виховує дослідницькі навички, формує інтерес до предмета, а в подальшому сприяє формуванню активної життєвої позиції. Зазначене і є основним завданням проблемної лекції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Всеобщая история искусств / Под общ. ред. А. Д. Чегодаева: в 6 т. – М. : Искусство, 1956–1966. – Т. 1. – 1956. – 920 с.

2. *Туманов І. М.* Мистецтво стародавнього світу: парадокси історії та матеріальної культури : рукопис навчального посібника, затвердженого Вченою радою НЛТУ України.

3. Інтернет-матеріали кіно- і фото зйомок групи «Третє тисячоліття», проведених під керівництвом А. Склярова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://andrey-sklyarov.com

(Див. першу стор. обкладинки).

Стаття надійшла 1 жовтня 2013 року

Туманов И. Проблемная лекция как оптимальная форма преподавания дисциплины «История искусств»

Обосновывается целесообразность преподавания дисциплины «История искусств» по принципу проблемной лекции в связи с накоплением человечеством больших объемов новейшей информации в разных сферах компетенции, что предопределяет переосмысление устоявшихся определений и утверждений, которые касаются материалов истории искусства.

Ключевые слова: искусство, архитектура, история, артефакт, хронология, научные открытия, образование.

Tumanov I. The problem lecture as an optimal form of teaching of discipline «History of arts»

In the article based the feasibility of teaching the discipline «History of arts»on the principle problem lecture in connection with the accumulation of large amounts of mankind to date information in the different areas of expertise, which determines the rethinking of established definitions and statements that relates to the history of arts materials.

Keywords: art, architecture, history, artifact, chronology, scientific opening, education.